

“BILINGVAL ONGNING LINGVOKOGNITIV TUZILISHI VA UNDA INTERFERENSIYA HAMDA KONSEPTUAL SINTEZ MEXANIZMLARINING FAOLIYAT MODELI”

Komilova Gulmira Olimovna

*Toshkent Xalqaro Moliyaviy Boshqaruv va Texnologiyalar Universiteti v.b dotsenti (PhD) E-mail:
g.komilova@tift.uz +99897 3115552*

Annotatsiya: Bilingval ongning shakllanishi, unda sodir bo'ladigan interferensiya va konseptual sintez jarayonlari lingvokognitiv yondashuv nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Tadqiqotda bilingval shaxs ongida ikki til tizimining o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladigan semantik va konseptual o'zgarishlarning mexanizmlari ochib beriladi. Interferensiya fenomeni kognitiv jarayon sifatida izohlanib, til tizimlari o'rtasida paydo bo'ladigan kross-kognitiv ta'sir shakllari ilmiy jihatdan tavsiflanadi. Shuningdek, konseptual sintez jarayoni orqali bilingval ongda yangi ma'no tuzilmalarining hosil bo'lishi, madaniy va semantik maydonlarning integratsiyasi, til tafakkurining ko'p qatlamliligi tahlil etiladi. Tadqiqot natijalari bilingval ong modelini tushuntiruvchi lingvokognitiv paradigma doirasini kengaytirishga, shuningdek, til tafakkuri va madaniy identifikatsiya o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: bilingval ong, lingvokognitiv model, interferensiya, konseptual sintez, kognitiv integratsiya, semantik transfer, kross-kognitiv ta'sir, konseptual tizim, kognitiv lingvistika, madaniy identifikatsiya.

Bilingval ong — bu ikki yoki undan ortiq til tizimlari o'zaro aloqada bo'lgan, leksik, semantik va konseptual darajada o'zaro ta'sir etuvchi murakkab kognitiv tuzilma hisoblanadi. U bir tildan ikkinchisiga o'tishda nafaqat lingvistik, balki kognitiv va madaniy transformatsiyalarni ham o'z ichiga oladi. Kognitiv lingvistika vakillari (G. Lakoff, R. Langacker, E. Kubryakova) fikricha, til ongda konseptual model sifatida mavjud bo'lib, har bir til dunyoni o'ziga xos tarzda “kodlaydi”. Shu bois bilingval shaxs ongida ikki tilga xos kognitiv kodlar o'zaro chatishtirilgan shaklda namoyon bo'ladi.

Interferensiya bilingval ongning eng muhim kognitiv xususiyatlaridan biri bo'lib, u bir tildagi konseptual modelning ikkinchi tildagi semantik tizimga aralashuvi natijasida yuzaga keladi. R. Weinreich (1953) ta'kidlaganidek, interferensiya faqat fonetik yoki grammatik sathda emas, balki semantik va madaniy qatlamlarda ham kechadi. Zamonaviy kognitiv tahlilga ko'ra (I. Kecskes, 2013), bu jarayon “kross-kognitiv interfeys” orqali amalga oshadi — ya'ni ikki tilga oid mental strukturalar o'zaro to'qnashib, yangi konseptual birikmalar hosil qiladi.

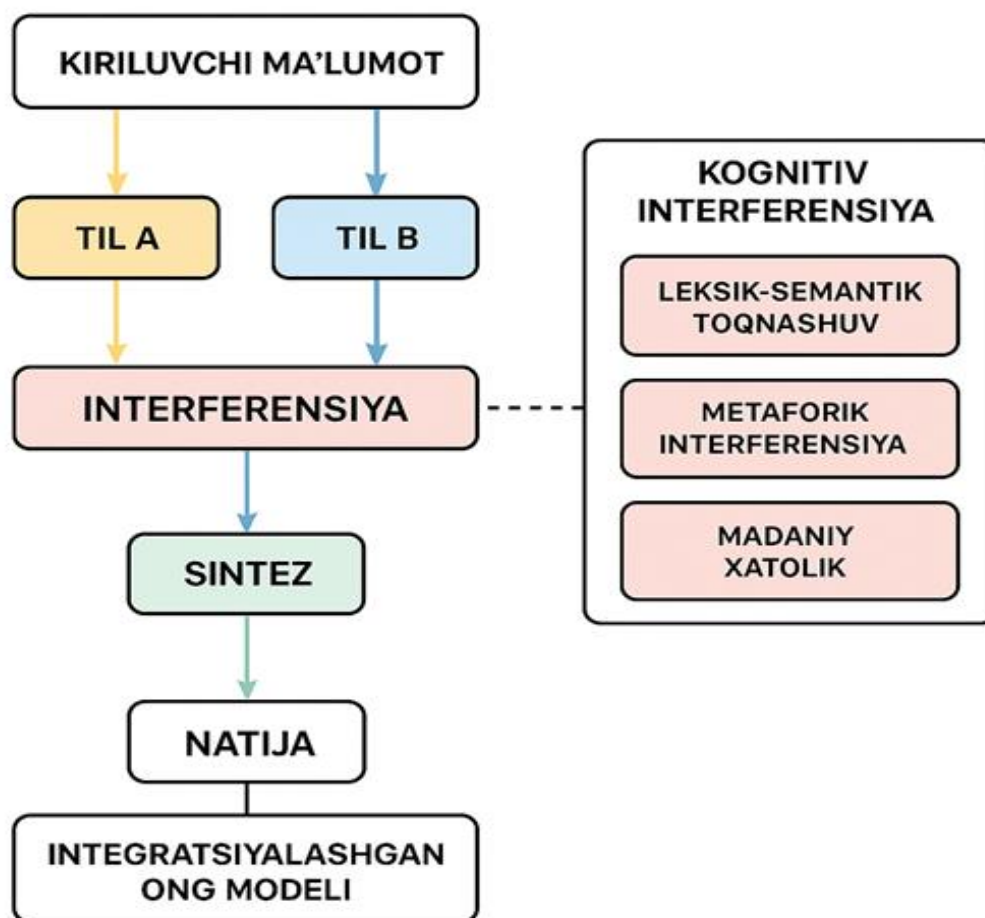
Misol uchun, o'zbek va ingliz tillaridagi "freedom" va "erkinlik" konseptlari semantik jihatdan yaqin bo'lsa-da, ularning kognitiv asoslari (individualizm va ijtimoiylik paradigmasi) farqlanadi. Bilingval ongda bu farq o'zaro aralashib, "shaxsiy mas'uliyatli erkinlik" kabi yangi sintezlangan tushunchani yuzaga keltirishi mumkin. Konseptual sintez — bilingval ongning ijodiy mexanizmi bo'lib, u ikki yoki undan ortiq konseptual tizimlarning integratsiyasi natijasida yangi ma'nolarni hosil qiladi. G. Fauconnier va M. Turner (2002) tomonidan ilgari surilgan Conceptual Blending Theory bu jarayonni kognitiv kombinatsiya va semantik integratsiya sifatida izohlaydi. Bilingval shaxsda bu sintez jarayoni ikki tilning madaniy konnotatsiyalarini birlashtiradi, natijada til egasi o'ziga xos "kross-madaniy konseptlar"ni yaratadi. Masalan, inglizcha home va o'zbekcha uy konseptlari birlashganda "madaniy xotira", "emotsional himoya" kabi yangi assotsiativ ma'nolar paydo bo'lishi mumkin. Bu esa bilingval tafakkurning semantik ijodkorligini ko'rsatadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, bilingval ongda interferensiya va konseptual sintez bir-birini to'ldiruvchi ikki mexanizm sifatida ishlaydi:

- interferensiya — bu kognitiv ziddiyat va o'zaro ta'sirning boshlanish nuqtasi;
- konseptual sintez — bu integratsiya va yangi ma'no tizimining hosil bo'lish bosqichi.

Bu ikki jarayonning uyg'unligi bilingval ongning lingvokognitiv modelini tashkil etadi. Ushbu model quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. Kross-til aloqasi (contact zone);
2. Semantik moslashtirish (semantic adaptation);
3. Interferensiya (cross-cognitive interference);
4. Konseptual sintez (conceptual blending);
5. Integratsiya va yangi ma'no tizimi (integration of hybrid meanings).

Bu bosqichlar orqali bilingval ong yangi kognitiv tuzilmani shakllantiradi — bu esa shaxs tafakkurida ijodkorlik, moslashuvchanlik va madaniy o'zlikni qayta talqin qilish imkonini beradi.

Ushbu sxema ingliz va o'zbek bilingval ongining lingvokognitiv modelini kompleks tarzda ifodalaydi. Unda uchta asosiy yo'nalish — nazariy, empirik va diagnostik yondashuvlar birlashtirilgan bo'lib, ular o'zaro uzviy bog'langan tizim sifatida qaraladi.

1. Nazariy bosqichda konseptual sintez jarayoni til va tafakkur o'rtasidagi o'zaro ta'sir asosida talqin qilinadi. Bunda bilingval shaxs ongida ikki tilning kognitiv maydoni o'zaro kesishib, yangi konseptual birliklar paydo bo'ladi.

2. Empirik bosqichda esa interferensiya darajasi, semantik moslashuv, va madaniy kodlarning o'zaro ta'siri miqdoriy va sifat jihatdan tahlil qilinadi. Bu jarayon bilingval ongda ikki tillilikning faol ishlash mexanizmini ochib beradi.

3. Diagnostik model bilingval shaxs tafakkurida yuz beruvchi interferensiya va konseptual integratsiya jarayonlarini aniqlashga xizmat qiladi. U tilshunoslikda, xususan, kognitiv lingvistika va psixolingvistika sohalarida bilingval fikrlash mexanizmlarini o'rganish uchun amaliy ahamiyatga ega.

Umuman olganda, sxema bilingval ongni faqat til tizimi sifatida emas, balki ko'p qatlamli kognitiv tizim sifatida talqin etadi. Bu yondashuv interferensiyani salbiy hodisa emas, balki konseptual yangilanish va madaniy sintez manbai sifatida ko'rishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Langacker, R. W. Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1. Stanford University Press, 1987.
2. Lakoff, G., & Johnson, M. Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
3. Evans, V., & Green, M. Cognitive Linguistics: An Introduction. Edinburgh University Press, 2006.
4. Talmy, L. Toward a Cognitive Semantics. Vol. 1–2. MIT Press, 2000.
5. Kecskes, I. Intercultural Pragmatics and Language Learning. Oxford University Press, 2013.
6. Pavlenko, A. Bilingual Minds: Emotional Experience, Expression and Representation. Multilingual Matters, 2006.
7. Kövecses, Z. Metaphor in Culture: Universality and Variation. Cambridge University Press, 2005.
8. Kubryakova, E. S. Kognitivnaya Lingvistika (Opyt Entsiklopedicheskogo Opisaniya). Moskva: Academia, 2004.

